

2011 - תיקון 63 לחוק השיפוט הצבאי

מאת: סרן שאול ארבל, תובע צבאי בפרקליטות מרכז וחיל אוויר, התביעה הצבאית

חוק השיפוט הצבאי (הגבלה על מסירת מידע מן המרשם הפלילי וקיצור תקופות הרישום הפלילי), התשע"א - 2011 (המוכר גם כתיקון 63 לחוק השיפוט הצבאי), נועד לצמצם את השלכות הרישום הפלילי, הנלווה להרשעה בבתי הדין הצבאיים, על חיילים שהורשעו בדין.

רקע עובדתי

תיקון מספר 63 לחוק השיפוט הצבאי נועד לצמצם את ההשלכות המכבידות של הרישום הפלילי על חייהם של חיילי צה"ל שהורשעו בבתי דין צבאיים. השלכות אלו באות לידי ביטוי, למשל, באפשרות של אותם צעירים, שכל חייהם הבוגרים עוד לפנייהם, להשתלב בחיים האזרחיים לאחר שחרורם. עיקר התיקון עוסק בקביעת מדרגת רישום פלילי של "רישום פלילי מופחת"; זהו פתרון המקביל בהשלכותיו לאפשרות הקיימת בבתי המשפט האזרחיים לענישה ללא הרשעה ("אי-הרשעה"). זאת, הן לגבי היקף הגורמים אשר יוכלו להיות חשופים לרישום הפלילי, הן למשך התקופה שעד למחיקתו כליל – תקופה בת חמש שנים. באופן זה צומצמו ההשלכות של הרישום הפלילי על מציאת עבודה ועל האפשרות לממש זכויות שונות בידי הפרט.

הצורך במציאת הסדר ייחודי נבע מכך שלא ניתן היה להחיל בצה"ל את ההסדרים המקבילים, החלים במערכת המשפט האזרחית של צו מבחן או "אי-הרשעה"; זאת, בין היתר, בשל העובדה שאלה אינם יכולים להיות מלווים בענישה או בקרה מתאימות. במערכת הצבאית, מהטעמים הייחודיים של חשיבות אכיפת משמעת צבאית קפדנית, קיים צורך בענישה, לרבות בדרך של כליאה, גם כאשר אין הצדקה לרישום פלילי מלא. במקרים רבים מדובר בעבירות שהמערכת האזרחית כלל אינה עוסקת בהן (דוגמת עבירות ההיעדרות מן השירות), או שגורמי האכיפה האזרחיים אינם ממצים את מלוא חומרת הדין לגביהן, וכך גם בהיבטים של רישום פלילי (דוגמת עבירות של שימוש עצמי בסם מסוכן).

הליך החקיקה

בסיומה של עבודת מטה ממושכת, בה היו מעורבים גורמי התביעה הצבאית, הסנגוריה הצבאית ומחלקת הייעוץ והחקיקה בפרקליטות הצבאית, גובשה הצעת חוק ממשלתית שקבעה מדרגה ייחודית לרישום פלילי מופחת לעניינם של חיילים. נקבע כי הרישום הפלילי ייגזר מסוג העבירה, כמו גם מהעונש שהוטל על החייל. זאת, לשם שמירה על מבחנים אחידים ואובייקטיביים, בדומה לגישה שבבסיס חוק המרשם הפלילי הכללי בישראל.

הצעת החוק שהוגשה כתיקון מספר 61 לחוק השיפוט הצבאי בחודש ינואר 2010, נדונה בוועדות הכנסת, ולבסוף נחתמה ופורסמה בספר החוקים כתיקון מספר 63 לחוק השיפוט הצבאי (הגבלה על מסירת מידע מן המרשם הפלילי וקיצור תקופות הרישום הפלילי), התשע"א – 2011, בחודש אפריל 2011.

משמעות התיקון גדולה; ביצירת ההסדר החדש, נפתרו כמה מן הבעיות המרכזיות של רישום פלילי בגין עבירות צבאיות. עיקרי משמעות הרישום הפלילי המופחת הם מחיקת הרישום הפלילי כליל

כעבור חמש שנים, במקום שבע עשרה שנים, וכן צמצום היקף הגורמים החשופים לרישום לגורמי ביטחון ואכיפת חוק.

על פי התיקון לחוק, רישום פלילי מופחת יחול במצבים בהם העונש הוא אחד מהבאים: עונש ללא מאסר, עונש מאסר שלא עולה על שני חודשי מאסר בפועל, עונש שלא עולה על שלושה חודשי מאסר בפועל שאת חלקם ירצה בעבודות צבאיות, וכן עונש שלא עולה על ארבעה חודשי עבודות צבאיות. בעבירות של היעדרות מן השירות, ניתן לבית הדין הצבאי שיקול דעת. בעבירות מסוג עוון השלכות הרישום יקבעו על פי העונש שניתן, ללא מקום לשיקול דעת עצמאי של בית הדין. יש לציין שרישום פלילי מופחת לא יחול על מי שהוטל עליו עונש מאסר על תנאי ובשל עבירה נוספת שביצע הפעיל בית הדין את עונשו. זאת לאור העובדה, שהרישום המופחת חל באופן אוטומטי רק על מי שהורשע פעם אחת בלבד, ללא קשר לעונש שניתן לו בגין ההרשעה, ובמקרה שכזה מדובר בשתי הרשעות. זהו מדרג עבירות שנוסח באופן מדוקדק, לאחר דיונים לא מעטים בתוך צה"ל ומחוצה לו.

טרם תחיקתו של תיקון 63 לחוק השיפוט הצבאי, נאלצו חיילים להתמודד עם רישום פלילי קבוע במתכונתו ובתפוצתו בקרב הגורמים השלטוניים הרשאים לעיין ברישום הפלילי המשטרתי. הרישום הפלילי בגין מעשים שהחיילים המשוחררים שנשפטו עליהם בעודם חיילים ליווה אותם במשך שנים ארוכות. התיקון לחוק נועד לייצר הבחנה בין חיילים שנגזרו עליהם עונשים כבדים שמצדיקים רישום פלילי מלא לבין חיילים שנגזרו עליהם עונשים קלים יחסית שאינם מצדיקים את ה"כתם" הנגזר מהרישום הפלילי המלא. חיילים שנגזרו עליהם עונשים קלים יחסית שאינם מצדיקים את ה"כתם" הנגזר מהרישום הפלילי המלא.

מתפרטמת בזה הצעת חוק מטעם הממשלה:

הצעת חוק השיפוט הצבאי (תיקון מס' 61) (הגבלה על מסירת מידע מהמרשם הפלילי וקיצור תקופת הרישום), התש"ע-2010

הוספת סעיף 403 א. 1. בחוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955, אחרי סעיף 403 יבוא:

403 א. (א) על אף הוראות חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים, התשמ"א-1981 (בסעיף זה - חוק המרשם הפלילי) - תקופת הרישום

דברי הסבר

על החיילים הנעשה על ידי המפקד וכן מן הטעם שצו המבחן אינו יכול להיות מלווה בענישה. בעוד שבמסגרת הצבאית, מטעמים של קיום המשמעת הצבאית, יש צורך בסמכויות ענישה, גם כאשר אין הצדקה לרישום פלילי מלא. עם זאת, העדרם במערכת השיפוט הצבאי של אמצעים ענישתיים כאמור, הגוררים רישום פלילי מופחת, לא ראוי כי ישלול את האפשרות שגם הרישום של חייל לפי החשי"ן תלווה, במקרים המתאימים, ברישום פלילי שמסירתו מוגבלת.

הקושי במצב הקיים נעוץ בהשפעתו של הרישום הפלילי על יכולתם של חיילים שהורשעו בבתי דין צבאיים, להשתלב במקומות עבודה אזרחיים. מדובר באנשים צעירים בראשית דרכם הבוגרת, אשר כל חייהם עוד לפנייהם והכתמתם ברישום פלילי רב שנים בשל זה של חייהם. צפויה לשבש באופן קשה, ולעתים אף בלתי הפיך את מהלך חייהם. אף שהצורך באכיפת משמעת קפדנית בצבא מחייב החמרה של ממש במדיניות ההעמדה לדין והענישה, אל מול הצרכים שבמערכת המשפט האזרחית, הרי שאין בטעמים אלה, כשלעצמם, כדי להצדיק את התיג הפלילי הממושך של חייל, במיוחד בכל שהדבר נוגע לחייו האזרחיים. כפועל יוצא מכך, חיילים צעירים עומדים לדין, מורשעים ונענשים בשל עבירות שהוערכו האזרחית כלל אינה עוסקת בהן (לדוגמה: עבירות של העדר מן השירות שלא ברשות), או שאינה ממצה את מלוא חומרת הדין בהן. כל שכן בהיבט של הרישום הפלילי

פלילי על פי הדין הקיים, על הרשעות בבית דין צבאי חל חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים. התשמ"א-1981 (להלן - חוק המרשם הפלילי), אשר קובע כי המרשם תנהל מרשם פלילי ובו פרטי רישום לעניין כל אדם שניתנה לגביו הרשעה או החלטה אחרת מאלה המנויות בסעיף 2 לחוק המרשם הפלילי, ובכלל זה הרשעות ועונשים של בית דין בפלילים בשל עבירות מסוג פשע או עוון. מכוח חוק המרשם הפלילי הותקנו תקנות המרשם הפלילי ותקנת השבים (פרטי רישום שלא יירשמו או שלא יימסר מידע עליהם ועבירות שהרשעה בהן לא תפסיק את תקופת ההתיישנות או המחיקה). התשמ"ד-1984 (להלן - תקנות המרשם הפלילי). התקנות מפרטות מספר עבירות צבאיות הקבועות בפרק שלישי לחוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955 (להלן - חשי"ן). אשר הרשעה בהן לא תלווה לעולם ברישום פלילי (לדוגמה: התנהגות שאינה הולמת, אי-קיום הוראות המחייבות בצבא וכיריב).

סעיף 13 לחוק המרשם הפלילי מונה סוגים של הרשעות והחלטות אחרות של בתי משפט או בתי דין הרשמות במרשם הפלילי, שמסירת המידע לגביהם מוגבלת רק לחלק מהגופים המפורטים בתוספת הראשונה לחוק המרשם הפלילי (עם גופים אלה לא נמנה, לדוגמה, נציב שירות המרינה). כמו כן, לא ניתן למסור מידע כאמור לגורמים המפורטים בסעיפים 6 עד 9 לחוק המרשם הפלילי. עוד קובע סעיף 16(ב) לחוק האמור כי תקופת המחיקה לגבי מידע כאמור בסעיף 13 תהיה, ככלל, חמש שנים מיום מתן

יישום החקיקה בהליכים משפטיים בבתי הדין הצבאיים

במרוצת השנים שלאחר הטמעת התיקון בחוק, התמודדו בתי הדין הצבאיים עם סוגיות שונות הקשורות ביישום התיקון לחוק. כך לדוגמה, בעניינם של דנינו וסאסי¹, ביקש בית הדין שלא להכתיים את הנאשמים ברישום פלילי מלא. הטעם לדבר נעוץ בחיבור הרציונלי שבבסיס ההסדר בתיקון 63, בין ענישה ובין סוגית הרישום הפלילי (שעיקרו הרעיון לפיו רישום פלילי אינו בגדר עונש). בפסיקת בית הדין הודגש, כי היבטים שבעבר היו קשורים אך ורק לשיקולי הקלה בעונש כגון שיהוי, נושנות, אחדות הענישה או סיום שירות צבאי, מקבלים כיום משנה-תוקף והופכים לשיקולים כבדי משקל בשאלת הרישום הפלילי.

בית הדין לערעורים המשיך באותה מגמה גם בתיק ע/17/94 חן חרר נ' התצ"ר, ופנה בהחלטתו במישרין לרשויות האכיפה הצבאיות (בפנייה שניתן היה להפנות אף למחוקק):

"עניינו של המשיב ממחיש שוב, כבשורה ארוכה של מקרים, את הקושי הרב שמעוררת הוראת תיקון 63 לחוק השיפוט הצבאי. למעשה עם כניסתו של התיקון לתוקף, מאז שנת 2011 [טעות הסופר במקור], מתחבטים בתי הדין הצבאיים בבעיות הקשורות במתח שיצר התיקון, בין מידת העונש בעבירות מסוג עוון לבית סוגיית הרישום הפלילי הנלווה להרשעתם של חיילים צעירים, רובם בעלי עבר נקי. הזיקה שיצר התיקון, בין עונשי מאסר קצרים לבין הרישום הפלילי, מובילה לא פעם, לפתרונות חריגים, אשר לא אחת מעוררים קושי. כמו למשל, החלטה שלא לנכות מתקופת המאסר בפועל את תקופת המעצר. נראה, כי הניסיון שנצבר מאז נכנס התיקון לתוקף והמסקנות המתבקשות, מחייבים חשיבה מחודשת בכל הנוגע לעיצוב ההסדר החוקי, המאפשר צמצום השלכות הרישום הפלילי על חיילים, העומדים לדין בבתי הדין הצבאיים. דומה, כי בחלוף שבע שנים, בשלה השעה לבחון מחדש את הנושא לעומק. נציע על כן, כי הפרקליטות הצבאית תיתן דעתה בעניין. נוכח האמור, יועבר פסק הדין לעיון הפרקליט הצבאי הראשי".

חשיבות התיקון

התיקון עורר לא מעט שאלות משפטיות, והוביל לעיתים לפתרונות פסיקטיים חריגים, אשר חלקם עוררו קשיים מסוימים.

יחד עם זאת, ברור, כי תיקון החוק נשא עימו בשורה משמעותית לחיילי צה"ל, אשר הורשעו בעבר בבתי-הדין הצבאיים, וכן לחיילים שיועמדו לדין בבתי הדין הצבאיים. מאז תוקן החוק הוא השפיע על חייהם של אלפים חיילים רבים, בכך שהוא אפשר להם להתחיל בחייהם האזרחיים מבלי שלטעויות שביצעו בעבר ובתחילת דרכם כבגירים תהיה השפעה קשה ולעיתים אף בלתי-הפיכה על מהלך חייהם ועל האפשרויות העומדות בפניהם.

כך למשל, חייל שהורשע בעבירה של היעדר מן השירות שלא ברשות או בעבירה של שימוש עצמי בסם מסוכן במספר מצומצם של אירועים, אשר בעבר היה מוכתם ברישום פלילי למשך שנים רבות, יוכל כעת, אם יבחר בדרך הישר ולא יורשע בעבירות נוספות, להתחיל בחייו האזרחיים מבלי שהדבר ישפיע באופן משמעותי על האפשרויות הפתוחות בפניו (בדגש למישור התעסוקתי, אולם גם מבחינת הוצאת ויזות למדינות מסוימות ועוד).

¹ ע/12/57 עמית דנינו נ' התצ"ר; מר/12/123 התובע הצבאי נ' עדן סאסי.

מדוע בחרתי בנושא?

כחלק מתפקידי כתובע צבאי, אני נדרש לשאת באחריות כבדה: לממש מצד אחד את האינטרס הציבורי ולמצות את הדין עם מי שנכשל בביצוע עבירות פליליות, אך מצד שני לא לסתום את הגולל על עתידם של החיילים, לאפשר את שיקומם ולא לסכל את אפשרות חזרתם לדרך הישר.

תיקון 63 לחוק השיפוט הצבאי הוא כלי חשוב בעניין זה. ואולם, לתחושתי עולם המושגים והכללים הנוגעים לתחומי הענישה מצד אחד ולתחומי הרישום הפלילי מצד שני הוא עדיין עולם מורכב ומסובך, והוא דורש מאיתנו לאזן שוב ושוב בין שיקולי הענישה המהותיים ובין הרישום הפלילי.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- חוק השיפוט הצבאי (תיקון מס' 63), התשע"א-2011 במאגר החקיקה הלאומי שבאתר המרשתת של הכנסת:
<http://main.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Laws/Pages/LawBill.aspx?t=LawReshumot&awitemid=335721>
- הצעת חוק השיפוט הצבאי (תיקון מס' 61) (הגבלה על מסירת מידע מהמרשם הפלילי וקיצור תקופת הרישום), התש"ע-2010: http://fs.knesset.gov.il/18/law/18_ls1_174665.pdf.